

Dr. sc. Maja ČOLAKOVIĆ, redovna profesorica
Pravni fakultet
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
maja.colakovic@unmo.ba

UDK 004.7:347.65/.68
347.65/.68:004.7
341.231.14
izvorni znanstveni rad
Rad stigao: 8. svibnja 2023.
Rad prihvaćen: 27. svibnja 2023.

NASLJEĐIVANJE DIGITALNE IMOVINE: IMA LI DIGITALNOG ŽIVOTA NAKON SMRTI?

Sažetak: Život u digitalnom dobu stvara brojne pravne izazove. Svakodnevno korištenje digitalnih uređaja i aplikacija u privatnim komunikacijama i poslovnim transakcijama kreira nove obrasce ponašanja i nove društvene odnose, što utječe na preispitivanje tradicionalnih pravnih koncepata. Uz klasični pojam imovine sada postoji i pojam digitalna imovina. On obuhvaća različita nematerijalna dobra, od kojih pojedina imaju i novčanu vrijednost. Reguliranje statusa ovih dobara nakon smrti njihovog titulara dovodi do preispitivanja tradicionalnog koncepta nasljeđivanja. Mogu li ona biti predmet nasljeđivanja ili bi trebala biti „uništena“? S tim u vezi je i dilema o potrebi postmortalne zaštite ličnih podataka i privatnosti ostavitelja, jer bi mogli biti narušeni prelaskom prava na digitalnoj imovini s ostavitelja na njegove nasljednike.

U radu su ova pitanja analizirana s doktrinarnog i normativnog aspekta te je ukazano na stavove sudske prakse u zemljama u kojima je nasljeđivanje digitalne imovine već bilo predmet sudskog odlučivanja. Budući da nacionalni zakonodavci uglavnom još uvijek nisu cjelovito uredili ovu oblast, očigledna je potreba da se ona što prije regulira.

Ključne riječi: postmortalna privatnost, lični podaci, digitalna dobra, zaostavština, oporuka

1. Uvod

Njemački Savezni sud pravde (Bundesgerichtshof, BGH) presudio je u julu 2018. da je digitalna imovina nasljeđiva.¹ U pitanju je korisnički račun na društvenim mrežama koji nakon smrti njegovog korisnika prelazi na nasljednike. Sud je zauzeo stav da nasljeđivanje ovakvih dobara nije ograničeno niti postmortalnom zaštitom ličnosti, odredbama o zaštiti ličnih podataka, a ni povjerljivošću telekomunikacija.

Činjenice ovog slučaja i dugotrajan sudski postupak probudili su žustre rasprave u njemačkoj javnosti i pravnoj doktrini. Radilo se o smrti 15-godišnje djevojke, koja je u decembru 2012. poginula u berlinskom metrou pod nerazjašnjenim okolnostima. Kako bi otklonili dilemu je li njihova kćer imala suicidalne namjere i usput prikupili dokaze za pobijanje eventualnog odštetnog zahtjeva mašinovođe protiv njih, roditelji su kao nasljednici putem suda zatražili da im Facebook dopusti pristup njenom korisničkom računu na ovoj mreži. Djevojka ga je uz njihovo odobrenje registrirala u januaru 2011. Nisu mu mogli sami pristupiti, jer je Facebook djevojčin profil već bio pretvorio u tzv. „memorijalnu stranicu“, a kada se to učini, pristup korisničkim podacima nije moguć čak ni s podacima za prijavu. Međutim, sadržaj na profilu ostaje na serverima i vidljiv je odabranoj publici, a ovisno o postavkama privatnosti, prijatelji mogu dijeliti uspomene na stranici. Roditelji su istakli da se u općim uvjetima pri registraciji računa na Facebooku ne navode pravila o „memorijalnim stranicama“.²

¹ BGH, Urteil des III. Zivilsenats vom 12.7.2018- III ZR 183/17, ECLI:DE:BGH:2018:120718UIIIZR183.17.0.

² Cjeloviti tekst presude na: <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=86602&pos=0&anz=1>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

Facebook je u odgovoru na tužbu naveo tri glavna argumenta: korisnički račun nije dio imovine; zaštita ličnih podataka i propisi o telekomunikacijama zabranjuju odobravanje trećim osobama da pristupe profilu umrle osobe; pristup „memorijalnim stranicama“ nije moguć.³

BGH je ovo pitanje razmatrao kao sud najviše instance, nakon što je prvostepeni sud u Berlinu usvojio tužbeni zahtjev roditelja,⁴ a drugostepeni sud potom preinačio tu odluku, presudivši u korist društvene mreže.⁵

Odluka BGH-a u navedenom slučaju ocijenjena je izuzetno značajnim putokazom kako za rješavanje budućih sličnih sporova, tako i za evropsko pravo u oblasti digitalne tehnologije.⁶ Nalazeći ispravnom argumentaciju prvostepenog suda, BGH je ustanovio četiri ključna principa: 1. Nematerijalna dobra, kao što su pisma i dnevnicima koji imaju strogo lični sadržaj, dio su imovine fizičke osobe i kao takvi su nasljedivi. Ta pravila o analognoj komunikaciji primjenjiva su i na digitalnu komunikaciju, odnosno digitalnu imovinu, u šta spada profil na društvenoj mreži, pa ih u nasljeđivanju treba tretirati na jednak način.⁷; 2. Pravo nasljednika da pristupi podacima na korisničkom računu na društvenoj mreži koji je pripadao ostavitelju neposredno proizlazi iz pravila o univerzalnoj nasljednopravnoj sukcesiji iz § 1922 Građanskog zakonika, ključnoj za njemačko nasljedno pravo. Stoga ono ne može biti isključeno pojedinim uvjetima iz ugovora između korisnika i društvene mreže, poput ovog o „memorijalizaciji“ računa;⁸ 3. Pravilo o povjerljivost telekomunikacija nije primjenjivo na odnos između nasljednika i telekomunikacijskih partnera ostavitelja⁹; 4. Propisi o zaštiti ličnih podataka, naročito Opća

³ WÜSTHOF, Lucas, Germany's Supreme Court Rules in Favour of "Digital Inheritance", *Journal of European Consumer and Market Law*, Vol 7, Issue 5 (2017), str. 205.

⁴ Prvostepeni sud se pritom pozvao na § 1922 Građanskog zakonika o univerzalnoj nasljednopravnoj sukcesiji, kojim je propisan prelazak imovine u trenutku smrti fizičke osobe na jednog ili više njenih nasljednika. Sud je smatrao da se u ovom slučaju radi o „digitalnoj imovini“. Vidjeti detaljnije: *Ibid.*

⁵ Referirajući se na zakonodavstvo o telekomunikacijama, drugostepeni sud je zauzeo stav da povjerljivost telekomunikacija i zaštita privatnosti učesnika u komunikaciji onemogućava tuženom dopustiti uvid nasljednicima umrle osobe u sadržaj njenog profila. Vidjeti detaljnije: RESTA, Giorgio, *Personal Data and Digital Assets after Death: a Comparative Law Perspective on the BGH Facebook Ruling*, *Journal of European Consumer and Market Law*, Vol 7, Issue 5 (2017), str. 201.

⁶ WÜSTHOF, Lucas, *op. cit.*; RESTA, Giorgio, *op. cit.*

⁷ Sud se pozvao na § 2047 i 2373 Građanskog zakonika. Vidjeti: <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=86602&pos=0&anz=1>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

⁸ Sud je ugovornu klauzulu o isključenju prenosivosti, odnosno nasljedivosti ovih podataka okarakterizirao nepoštenom, jer je suprotna temeljnom načelu univerzalne sukcesije te sigurnosti pravnog prometa. Navedeni stav BGH-a utjecao je na promjenu politike Facebooka o „memorijalizaciji“ računa za njegove korisnike u Njemačkoj, kako bi se ova uskladila s njemačkim pravom. Vidjeti: TERLETSKA, Marta, *The Succession of Digital Assets in the EU*, Bachelor's thesis, Tallinn, 2020, str. 23.

⁹ Sud je zauzeo stav da omogućavanje nasljednicima dobivanja uvida u podatke iz ostavite-ljeve *online* komunikacije nije protivno njemačkom zakonu o telekomunikacijama. Budući da stupaju u pravni položaj ostavitelja, nasljednici se ne smatraju trećim osobama, od kojih ovaj zakon štiti privatnost učesnika u telekomunikacijama. Vidjeti tekst presude: <https://juris.bundesgerichtshof.de/cgi-bin/rechtsprechung/document.py?Gericht=bgh&Art=en&nr=86602&pos=0&anz=1>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

uredba o zaštiti podataka (GDPR)¹⁰, nema utjecaj na pravo nasljednika da pristupi podacima, jer se GDPR u Njemačkoj primjenjuje samo na žive fizičke osobe.^{11, 12}

O pitanju pristupa digitalnoj imovini nakon smrti njenog titulara, u slučajevima sličnim navedenom njemačkom, u novije vrijeme višekratno je raspravljano i u talijanskoj judikaturi. Prvu od takvih odluka donio je sud u Milanu u februaru 2021, naloživši kompaniji Apple da nasljednicima preminulog mladića učini dostupnim podatke koji se čuvaju na njegovom Apple računom.¹³ Svoju odluku sud je zasnovao na odredbama propisa o zaštiti ličnih podataka i privatnosti,¹⁴ koji pod određenim uvjetima dopuštaju upotrebu ličnih podataka sljednicima preminule osobe.¹⁵

Istovjetnu odluku donio je krajem navedene godine sud u Bolonji, a tuženi je ponovo bio Apple Distribution International Limited. Sud je zauzeo stav da Apple mora majci tragično preminulog dječaka pružiti pristup svim dostupnim podacima povezanim s iCloud računom njenog djeteta, kao dijelom njenog digitalnog naslijeđa. Osim ovog, kako bi osigurao očuvanje svih dječakovih podataka koje ima Apple, sud je pozvao kompaniju da kreira novi Apple ID nalog i prebaci na njega sve dječakove podatke s iCloud-a, te dostavi lozinke majci i drugim nasljednicima.¹⁶

O istom pitanju raspravljao je i sud u Rimu početkom 2022. Njegova odluka podudara se s odlukama milanskog i bolonjskog suda, jer je i ovaj sud konstatirao da postoji pravo nasljeđivanja digitalne imovine, na temelju talijanskog zakonodavstva o zaštiti ličnih podataka i privatnosti. Osim ovog, rimski sud je izriječno utvrdio da odredbe

¹⁰ *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data and on the free movement of such data, and repealing Directive 95/46/EC (General Data Protection Regulation) (Text with EEA relevance)* – Uredba (EU) 2016/679 Europskog parlamenta i Vijeća od 27. 4. 2016. o zaštiti pojedinaca u vezi s obradom osobnih podataka i slobodnom kretanju takvih podataka te o stavljanju izvan snage Direktive 95/46/EZ (Opća uredba o zaštiti podataka – *General Data Protection Regulation*) (tekst bitan za EGP), Službeni list EU-a, L119, 4. 5. 2016, str. 1-88 (u nastavku: GDPR). Uredba se primjenjuje od 25. maja 2018. Njenim stupanjem na snagu označen je početak novog, naprednog doba za evropski režim zaštite ličnih podataka.

¹¹ WÜSTHOF, Lucas, op. cit.

¹² U uvodnoj izjavi 27 GDPR stoji: „Ova se Uredba ne primjenjuje na osobne podatke preminulih osoba. Države članice mogu predvidjeti pravila u vezi s obradom osobnih podataka preminulih osoba.“ Time je državama ostavljena mogućnost da prošire djelovanje pojedinih prava titulara ličnih podataka („ispitanika“) i na vrijeme nakon njegove smrti, za što se Njemačka nije opredijelila.

¹³ Detaljnije o presudi: D'ARMINIO MONFORTE, Allesandro, *Eredità digitale: primo provvedimento italiano*, <https://www.networklex.it/post/eredita-digitale-primo-provvedimento-italiano/>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

¹⁴ GDPR; il D. Lgs. 196/2003, come modificato dal D. Lgs. 101/2018.

¹⁵ Zakonodavnom reformom iz 2018. dopunjen je zakon o zaštiti ličnih podataka iz 2003. odredbama koje se odnose na zaštitu ličnih podataka umrlih osoba i pristup tim podacima. Ovim izmjenama propisano je pravo osoba koje imaju lični interes ili djeluju u cilju zaštite umrle osobe, kao njeni povjerenici, ili ako za to postoje opravdani porodični razlozi, da koriste njene lične podatke. Ograničenja ovog prava odnose se na slučaj kad je to ostavitelj izričito zabranio te u drugim slučajevima propisanim zakonom. Detaljnije o ovim odredbama: *Infra*, poglavlje 3.2.4.

¹⁶ Vidjeti detaljnije: D'ARMINIO MONFORTE, Allesandro, *Eredità digitale: secondo provvedimento italiano*, <https://www.networklex.it/post/eredita-digitale-secondo-provvedimento-italiano/>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

tipskog ugovora koji Apple nudi svojim korisnicima ne mogu ugroziti pravo nasljednika na pristup podacima ostavitelja, baš kao što je to ranije učinio i BGH.¹⁷

Uz sve navedene, treba spomenuti i odluku suda u Milanu iz jula 2022. povodom zahtjeva supruge preminulog muškarca da joj Apple, Microsoft i Meta Platform (WhatsApp) dopuste pristup šiframa više njegovih *online* računa. Žena je zahtjev potkrijepila argumentom da bi na tim računima, osim fotografija i videa svog supruga s njihovom maloljetnom djecom, mogla naći njegova oprostajna pisma ili izjave posljednje volje sačinjene u korist te djece. Milanski sud je usvojio tužbeni zahtjev supruge, ali je odluka izazvala raspravu o pitanju najprikladnijeg nasljednopravnog instrumenta za prenos digitalnog nasljeđa, jer se „klasična“ oporuka, sastavljena na papiru, čini neadekvatnom u odnosu na prirodu digitalne imovine.¹⁸

Predočeni primjeri iz njemačke i talijanske judikature vrlo ilustrativno ukazuju na brojne pravne dileme izazvane stvaranjem i korištenjem digitalne imovine. Sudovi širom svijeta sve češće razmatraju tužbe povodom zahtjeva srodnika za pristup i prisvajanje podataka, komunikacije i drugih digitalnih dobara koja su pripadala pokojniku, što otvara pitanje statusa digitalne imovine nakon smrti njenog titulara, odnosno mogućnosti njenog nasljeđivanja. Budući da je digitalna imovina po svom sastavu prilično raznolika, te obuhvaća kako dobra koja imaju samo ličnu, emotivnu, ali i ona koja imaju novčanu vrijednost,¹⁹ diskutabilno je jesu li sva ona nasljeđiva.

Mogućnost nasljeđivanja pojedinih dobara, kakvi su, primjera radi, *email* komunikacija ili račun na Facebooku, povlači i pitanje zaštite ličnih podataka ostavitelja.²⁰ Ako nasljednici mogu pristupiti svim ličnim podacima ostavitelja vezanim za digitalnu imovinu, je li time u pojedinim slučajevima ugrožena ne samo njegova privatnost, nego posredno i privatnost te lični podaci trećih osoba (npr. pristup ostaviteljevim aplikacijama za upoznavanje partnera, privatne poruke na *chatu*, poslovna komunikacija i sl.)? Treba li zaštititi postmortalnu privatnost? Dokle sežu granice privatne autonomije u pristupu i raspolaganju digitalnom imovinom? Osim ovih, postavlja se i pitanje najprikladnijeg oblika raspolaganja digitalnom imovinom za slučaj smrti, jer oporuka u svom „tradicionalnom“ poimanju, odnosno formi, nije adekvatna prirodi i sadržaju digitalne imovine.

Budući da je digitalna imovina relativno novi pravni pojam, prije upuštanja u razmatranje ovih pitanja bit će objašnjeni njen pojam i sadržaj.

¹⁷ Vidjeti detaljnije: D'ARMINIO MONFORTE, Allesandro, *Eredità digitale: terza ordinanza italiana*, <https://www.networklex.it/post/eredita-digitale-terza-ordinanza-italiana/>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

¹⁸ Detaljnije o ovom slučaju: RICCI, Serena, *La successione digitale e la tutela dei dati personali*, <https://www.civiltadellemacchine.it/it/news-and-stories-detail/-/detail/la-successione-digitale-e-la-tutela-dei-dati-personali>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

¹⁹ *Infra*, poglavlje 2.

²⁰ Sudeći po navedenim primjerima iz sudske prakse, za sada je najčešći predmet sporova upravo nasljeđivanje sadržaja profila na društvenim mrežama i *cloud* servisima umrle osobe. Sporovi nastaju jer korisnici *online* servisa prilikom registracije zaključuju ugovore s pružateljima usluga (*providerima*), pri čemu su to uglavnom standardizirani ugovori i opći uvjeti korištenja koje kreiraju sami pružatelji usluga, s vrlo raznovrsnim pravilima u pogledu sudbine podataka korisnika nakon njegove smrti (brisanje, zamrzavanje, mogućnost prenosa podataka na odabranu osobu itd.). U želji da pristupe tim podacima, srodnici / nasljednici često dolaze u sukob s *providerima*, koji im to odbijaju omogućiti. Vidjeti detaljnije o tretmanu profila nakon smrti njihovih korisnika u općim uvjetima korištenja pojedinih društvenih mreža (Facebook, Twitter, Instagram, Google itd.): MATANOVAC VUČKOVIĆ, Romana, KANCELJAK, Ivana, *Does the right to use digital content affect our digital inheritance?*, EU and comparative law issues and challenges series, EU AND Member States – Legal and Economic Issues, Vol 3, 2019, str. 735-737; VIDIĆ, Đ. Jelena, KOVAČEVIĆ, S. MILICA, *Digitalno nasleđe*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Novom Sadu, 2/2022, str. 429-435.

2. Pojam i sadržaj digitalne imovine

Digitalna imovina (*Digital assets*) je novi pravni institut, koji je u rječnike prava ušao zahvaljujući razvoju interneta i digitalne komunikacije. Danas življenje većine ljudi širom planete Zemlje uključuje i digitalnu komponentu, pa osim što se postoji i djeluje u fizičkom, čini se to i u sajber (*cyber*) prostoru.²¹ Elektronske novčane transakcije i elektronsko poslovanje, komuniciranje, rad, obrazovanje,²² zabava itd., sve se odvija *online*, u digitalnom svijetu.²³ Ljudi u tom svijetu pohranjuju lične podatke i za sobom ostavljaju digitalni otisak (*Digital footprint*)²⁴, koji ostaje i nakon što oni fizički prestanu postojati.²⁵ Osim stjecanja „klasične“, analogne imovine, postepeno se akumulira i sve je veća digitalna imovina svakog pojedinca, koja za moderno društvo postaje sve vrjednija.²⁶ Raste interes za njenom sudbinom i nakon smrti njenog titulara, na što utječe mnoštvo socio-ekonomskih faktora.²⁷

U literaturi je prije izvjesnog vremena sačinjena definicija digitalne imovine, ali ona nije konačna i nepromjenjiva, jer primjena novih tehnologija utječe na konstantno proširenje sadržaja ove imovine. U skladu s tom definicijom, digitalna imovina podrazumijeva „niz nematerijalnih informacijskih dobara povezanih s *online* ili digitalnim svijetom. Tu spadaju: profili na društvenim mrežama (na platformama kao što su Facebook, Twitter, Google+ ili LinkedIn); *emailovi*, *tweetovi*, baze podataka, itd.; virtualna sredstva u kompjuterskim igricama (npr. kupljeni, pronađeni ili izgrađeni predmeti u svjetovima kao što su Second Life, World of Warcraft, Lineage itd.); digitalizirani tekst, slika, muzika ili zvuk (npr. datoteke video-zapisa, filmova i elektronskih knjiga); lozinke za različite račune povezane s digitalnim dobrima i uslugama, bilo da se osoba pojavljuje kao kupac, korisnik ili trgovac (npr. na eBayu, Amazonu, Facebooku, YouTubeu itd.); imena domena; dvodimenzionalne ili trodimenzionalne slike ili ikone vezane za ličnost (kao što su ikone korisnika na LiveJournalu ili avatari u Second Life-u); i bezbroj digitalnih dobara koje se tretiraju kao roba podobna da ima novčani ekvivalent

²¹ Prema dostupnim podacima, broj korisnika interneta širom svijeta u januaru 2023. dosegao je 5,16 milijardi, što čini 64,4 posto svjetske populacije. Od tog broja, 4,76 milijardi, ili 59,4 % svjetske populacije bili su korisnici društvenih mreža. Vidjeti: Statista, <https://www.statista.com/statistics/617136/digital-population-worldwide/>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

²² Tokom *lockdowna* u pandemiji COVID-19, dobar dio rada te studiranje i obrazovanje izvođeni su od kuće, *online*.

²³ FAROOQUI, Owais Mohammad, SHARMA, Bhavna, GUPTA, Dhawal, Inheritance of Digital Assets: Analyzing the Concept of Digital Inheritance on Social Media Platform, *Novum Jus*, Vol 16, Num 3, Oct-Dec 2022, str. 419.

²⁴ Digitalni otisak (digitalna tetovaža) je niz digitalnih aktivnosti i radnji jedne osobe koje je moguće pratiti, a koje ona ostavlja upotrebljavajući internet, kao i sadržaja koji druge osobe objavljuju i dijele s njom *online*. Radi se o svojevrsnim tragovima koje korisnik ostavlja na mreži. Vidjeti: <https://www.dansigurnijeginterneta.org/wp-content/uploads/2022/02/DIGITALNI-OTISAK.pdf>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

²⁵ U pravnoj teoriji se raspravlja o digitalnom zagrobnom životu (*digital afterlife*). Vidjeti: HOPKINS, Jamie, *Afterlife in the Cloud: Managing a Digital Estate*, *Hastings Science and Technology Law Journal*, Vol. 5, No 2, str. 221, 222.

²⁶ SAIDAKHRAROVICH, Gulyamov Said, Digitalization in Inheritance Law, *World Bulletin of Management and Law (WBML)*, vol 10, May 2022, str. 18, 19, <https://scholarexpress.net/index.php/wbml/article/view/947>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

²⁷ Vidjeti detaljnije o ovim faktorima: RESTA, Giorgio, *Digital Inheritance*, u: *Digital Revolution – New Challenges for Law*, (ed. De Franceschi, A, Schulze, R.), München, 2019, str. 88, 89.

(npr. „eksploati nultog dana“²⁸ ili greške u softveru koje hakeri mogu iskoristiti).²⁹ Osim navedenih, u digitalnu imovinu spadaju i blogovi i druge „lične“ web stranice, raznovrsni podaci pohranjeni na *cloud* servisima, ugovori o pretplati s *online* servisima (npr. Netflix, Amazon, Spotify) ili *online* časopisima, usluge *online* bankarstva, *online* investicioni računi i novčani depoziti na paypal računima, kriptovalute (tokeni³⁰, NFT-ovi³¹), *online* računi vezani za različite vrste osiguranja (zdravstveno, životno, osiguranje imovine itd.), digitalni pokloni (npr. *gift cards* – poklon kartice), informacije, datoteke i programi pohranjene na mobitelu, tabletu ili kompjuteru (kontakt liste, dokumenti, fotografije, muzika i sl.), itd. Kako je već rečeno, lista ovih dobara nije konačna i neprestano se povećava, a nesporno je da će tako biti i u budućnosti.

Izvjensni autori naglašavaju da definiranje pojma digitalna imovina izaziva različite kontradikcije i sumnje u pogledu njegovog značenja, prirode i obima. Doslovno značenje podrazumijeva da ta dobra (imovina) imaju novčanu vrijednost i dostupna su u digitalnom obliku. Međutim, shodno njihovom stavu, to je vrlo usko i nejasno poimanje. Značenje pojma imovina (dobro) je u fizičkom (analognom) svijetu povezano s novčanim (imovinskim) aspektom, ali to nije slučaj i u digitalnom svijetu.³²

Ovi autori dijele digitalnu imovinu (digitalna dobra) na tri potkategorije: digitalna dobra koja imaju novčanu vrijednost³³, digitalna dobra koja imaju socijalnu vrijednost³⁴

²⁸ *Zero-Day Exploit* (eksploat nultog dana) je tehnika ili taktika koju haker upotrebljava za napad na sistem čiju ranjivost uoči, a prije nego što programer ima priliku riješiti grešku u softveru za koju nije na vrijeme saznao. Detaljnije <https://www.crowdstrike.com/cybersecurity-101/zero-day-exploit/>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

²⁹ EDWARDS, Lilian, HARBINJA, Edina, Protecting Post-mortem privacy: Reconsidering the Privacy Interests of the Deceased in a Digital World, *Cardozo Arts & Entertainment Law Journal* 32 (1), str. 104, 105.

³⁰ „Token“ je sinonim za kriptovalutu, ali sve više poprima i nekoliko specifičnijih značenja. Jedno je oznaka svih kriptovaluta osim Bitcoina i Etheruma, mada su i one tehnički također tokeni. Usto se koristi za označavanje pojedinih digitalnih sredstava koja rade na blockchainu druge kriptovalute (npr. decentralizirani financijski tokeni). Tokeni imaju ogroman raspon potencijalnih funkcija, od pomaganja da se omogući decentralizirana razmjena do prodaje rijetkih predmeta u video igrama, a svima se može trgovati ili ih držati kao i svaku drugu kriptovalutu. Vidjeti detaljnije: What is a token?, Coinbase, <https://www.coinbase.com/learn/crypto-basics/what-is-a-token>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

³¹ NFT (*non-fungible token*), nezamjenjivi token, izgrađen korištenjem iste vrste programiranja kao i kriptovalute Bitcoin i Ethereum. Radi se o digitalnoj imovini koja predstavlja objekte iz stvarnog svijeta kao što su umjetnost, muzika, predmeti u igri i videozapisi. NFT-ovi se kupuju i prodaju putem interneta i često plaćaju kriptovalutama. Premda postoje od 2014, danas postaju sve omiljeniji način trgovanja digitalnim umjetničkim djelima, jer omogućuje kupcu posjedovanje originalne stavke te sadrži inkomporiranu autentifikaciju koja služi kao dokaz vlasništva. Vidjeti detaljnije: Non-Fungible Token (NFT): What It Means and How It Works, <https://www.investopedia.com/non-fungible-tokens-nft-5115211>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

³² FAROOQUI, Owais Mohammad, SHARMA, Bhavna, GUPTA, op. cit., str. 419.

³³ U pitanju su digitalna dobra kreirana u svrhu stjecanja zarade ili dobra koja upravljaju podacima ili sadrže podatke o financijskim dobrima pojedinca (kriptovalute, digitalni ugovori, *online* računi za plaćanje itd.). Dalje ih se u doktrini dijeli na digitalnu imovinu sa značajnom novčanom vrijednošću, kao što su YouTube kanali, ili nalozi na društvenim mrežama s velikim brojem pratilaca koji zarađuju novac od reklama. Ovi računi se nazivaju „monetizirani računi“. Vidjeti detaljnije navedene primjere ovih dobara: Ibid, str. 421.

³⁴ Ona uključuju profile pojedinca na društvenim mrežama (Facebook, Instagram, Google itd.), ili bilo koji drugi digitalni identitet na *online* platformama, kao što su nalozi na aplikacijama za upoznavanje partnera (Tinder, OkCupid), elektronska pošta i sl. Vidjeti: Ibid, str. 420.

i digitalna dobra koja imaju emotivnu vrijednost³⁵. Toj diobi dodaju i potkategoriju digitalnih dobara koja nisu prikladna da budu svrstana u jednu od tri navedene potkategorije.³⁶

Osim navedene, postoji i podjela digitalne imovine (digitalnih dobara) na: lična digitalna dobra, finansijska digitalna dobra, profesionalna digitalna dobra i tehnička digitalna dobra.³⁷

Zbog ogromne raznolikosti digitalnih dobara, pojedini autori smatraju vrlo korisnom podjelu digitalne imovine na dvije temeljne potkategorije: digitalna dobra koja imaju lični karakter i čiji pristup i upravljanje direktno utječu na ličnost umrlog ili njegovih srodnika (npr. lični podaci; profili na društvenim mrežama; sadržaj *chata* i elektronskih komunikacija; tradicionalna obilježja ličnosti kao što su ime, lik i glas itd.), te digitalna dobra koja imaju ekstrinzičnu novčanu vrijednost i čije je upravljanje neposredno značajno za likvidaciju finansijskih aspekata digitalnog naslijeđa (npr. kriptovalute, biblioteke e-knjiga, audio i video zapisi, imena domena, sadržaj zaštićen autorskim pravima postavljen na digitalne platforme, datoteke pohranjene u *cloud* repozitorijumima, itd.). Ipak, ni među ovim kategorijama ne može se povući tako stroga granica.³⁸

U pravnoj teoriji koristi se i pojam digitalna zaostavština (*digital inheritance*). Ona je određena kao „skup različitih bestjelesnih dobara smještenih *online* ili u digitalnom okruženju“,³⁹ te kao „skup dobara i podataka ostalih iza preminule osobe, kao i pravila upravljanja njima.“⁴⁰ Pojedini autori skreću pažnju na to da se pojam zaostavština ovdje ne koristi u svom pravno-tehničkom značenju,⁴¹ te da bi u tom smislu za digitalnu zaostavštinu bila prikladnija definicija „skup nasljedivih digitalnih sadržaja“, premda ni on nije potpuno korektan.⁴² Imajući u vidu definicije imovine i zaostavštine u „klasičnom“ shvaćanju tih pojmova te razliku koja među njima postoji,⁴³ jasno je da se ne mogu poi-

³⁵ Ovdje spadaju digitalna dobra povezana s osjećajima pojedinca, poput zbirki muzike, elektronskih knjiga, fotografija, historije *chat* poruka, npr. iTunes, Spotify, Kindle, Whatsapp history. Vidjeti: Loc. cit.

³⁶ Hardver, softver, mrežne licence i druga imovina, grafika, video igre, digitalni potpisi itd. Android, Linux, Adobe photoshop, Construct 3, Counterstrike, Red Dead itd. Vidjeti: Ibid, str. 420, 421.

³⁷ Vidjeti detaljnije koja dobra spadaju u navedene potkategorije: MALI, Prashant, PRAKASH, G. Aswathy, Death in the era of Perpetual Digital afterlife: Digital assets, Posthumous legacy, ownership and its legal implications. *National Law School Journal*, Vol 15, 2019, str. 128.

³⁸ RESTA, Giorgio, Digital Inheritance, op. cit, str. 90.

³⁹ EDWARDS, Lilian, HARBINJA, Edina, “What Happens to My Facebook Profile When I Die?”: Legal Issues Around Transmission of Digital Assets on Death, u: Digital Legacy and Interaction, Post-Mortem Issues, Springer, 2013, str. 116, navedeno prema: SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, Planiranje imovinske sukcesije, Nasljednopravni i drugi instrumenti, Sarajevo, 2021, str. 163.

⁴⁰ KOLK, Kristen-Alex, Digital Inheritance in the European Union, Bachelor’s thesis, Tallinn, 2020, str. 7.

⁴¹ SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, Planiranje imovinske sukcesije, str. 163; Id., Planning for a digital death, u: SIMIĆ, Jelena, RADONJIĆ, Aleksa (ed.), Property Law – Challenges of the 21st Century, proceedings, International Scientific Conference held on 9 October 2020 in Belgrade, Serbia, Union University School of Law, Belgrade, 2021, str. 35, 36.

⁴² SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, Planiranje imovinske sukcesije, str. 163.

⁴³ Zaostavština se najčešće određuje kao skup nasljedivih imovinskih prava (i obaveza) ostavitelja, pri čemu ima shvaćanja da je ona uži, odnosno istovremeno i uži i širi pojam od imovine. Vidjeti: MARKOVIĆ, Slavko, Nasledno pravo, Beograd, 1981, str. 51; BAGO,

stovjetiti ni pojmovi digitalna imovina i digitalna zaostavština, pa bi se pod digitalnom zaostavštinom trebao podrazumijevati samo onaj dio digitalne imovine, odnosno ona digitalna dobra koja mogu preći na nasljednike, a upitno je jesu li to baš sva dobra koja spadaju u digitalnu imovinu pojedinca.

U literaturi se postavlja i pitanje radi li se u slučaju digitalne zaostavštine o posebnoj kategoriji dobara koja bi trebala imati zaseban pravni tretman ili je to samo sastavni dio cjelokupne zaostavštine ostavitelja, koja obuhvaća i analognu komponentu.⁴⁴

Definiciju digitalne imovine moguće je naći i u propisima pojedinih zemalja, ali se ona među njima veoma razlikuje, ovisno o oblasti za koju je propis donesen.

Tako u Sjedinjenim Američkim Državama Revidirani jedinstveni zakon o pristupu fiducijara digitalnoj imovini (RUFADAA)⁴⁵ iz 2015. definira termin „digitalna imovina“ kao „elektronski zapis u kojem pojedinac ima pravo ili interes“ (s 2(10)). U zakonu su dalje precizirani pojmovi „elektronski“ i „zapis“ ((s 2(12), (s 2(22))).

U Oregonu, jednoj od saveznih država SAD-a, u zakonu kojim je uređeno pitanje nasljeđivanja digitalne imovina, ona je određena kao “tekst, slike, multimedijalne informacije ili lična imovina pohranjena u digitalnom formatu, bilo da je pohranjena na poslužitelju, računalu ili drugom elektroničkom uređaju koji trenutno postoji ili bi mogao postojati s razvojem tehnologije i bez obzira na vlasništvo nad fizičkim uređajem na kojem je pohranjena digitalna imovina.” To uključuje “bez ograničenja, bilo koje riječi, znakove, kodove ili ovlaštenja zasnovana na ugovoru, potrebna za pristup.”⁴⁶

Analizirajući navedenu definiciju, doktrina ističe da iz nje proizlazi kako digitalna imovina ne obuhvaća samo lične predmete i produkte društvenih mreža (medija) nego i financijske i poslovne račune, imena domena i blogova, benefite različitih programa lojalnosti (bodove na karticama za kupovinu i sl.), kao i niz virtualnih nekretnina za *online* igre.⁴⁷

Dosta drugačiju definiciju digitalne imovine u odnosu na navedene američke zakone sadrži zakonodavstvo Srbije. Zakon o digitalnoj imovini⁴⁸ iz 2020, kojim je uređeno izdavanje digitalne imovine i sekundarno trgovanje njome, pružanje usluga povezanih s njom te založno i fiducijarno pravo na digitalnoj imovini (čl. 1.), pod ovim pojmom, odnosno pojmom „virtuelna imovina“, što je u ovom zakonu sinonim, podrazumijeva „digitalni zapis vrijednosti koja se može digitalno kupovati, prodavati, razmjenjivati ili prenositi i koji se može koristiti kao sredstvo razmjene ili u svrhu ulaganja...“ (čl. 2, t. 1.). Kako je vidljivo iz citirane odredbe, digitalna imovina ovdje je shvaćena mnogo uže u odnosu na njeno doktrinarno poimanje i obuhvaća isključivo digitalna dobra koja imaju novčanu vrijednost, pri čemu zakon pod tim podrazumijeva „virtuelnu valutu“ (kriptovalutu) i „digitalni token“ (čl. 2, t. 2, 3.).

Definiciju „virtualne imovine“, koja je također uska i odnosi se samo na kriptovalute, sadrži i Zakon o sprječavanju pranja novca i financiranja terorizma Hrvatske (čl. 4, t. 48).⁴⁹

Drago et al., *Osnovi nasljednog prava*, Sarajevo, 1991, str. 18, 19; STANKOVIĆ, Obren, VODINELIĆ, V. Vladimir, *Uvod u građansko pravo*, Beograd, 1996, str. 156; ANTIĆ, Oliver, *Nasledno pravo*, Beograd, 2011, str. 65, 66; SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, *Planiranje imovinske sukcesije*, str. 166.

⁴⁴ SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, *Planiranje imovinske sukcesije*, str. 163, 164.

⁴⁵ *Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act* (RUFADAA) 2015.

⁴⁶ KOLK, Kristen-Alex, op. cit., str. 12, 13.

⁴⁷ *Ibid*, str. 13.

⁴⁸ Službeni glasnik Republike Srbije, 153/20.

⁴⁹ Narodne novine Republike Hrvatske, 108/17, 39/19, 151/22.

3. Nasljeđivanje digitalne imovine – komparativni pregled

3.1. Sjeverna Amerika

Pojedine savezne države SAD-a imaju međusobno različite zakone o nasljeđivanju digitalne imovine, ali su svi oni zasnovani na identičnim principima propisanim saveznom zakonom. U pitanju je ranije spomenuti RUFADAA, koji normira upravljanje digitalnom imovinom umrle osobe.⁵⁰ Fiducijar je osoba imenovana za upravljanje zaostavštinom, obavezna djelovati u njenom najboljem interesu. Određuje je sam ostavitelj ili sud. U fiducijare spadaju izvršitelji zaostavštine, povjerenici, administratori itd. Ovaj zakon proširuje tradicionalno ovlaštenje fiducijara da upravlja „klasičnom“, analognom imovinom i na upravljanje digitalnom imovinom.⁵¹ Zakon dozvoljava fiducijarima da upravljaju digitalnom imovinom kao što su kompjuterske datoteke, web domene i virtualna valuta, ali ograničava pristup fiducijara elektronskim komunikacijama poput *emailova*, tekstualnih poruka i naloga na društvenim mrežama, osim ako je ostavitelj to izričito dopustio u oporuci, punomoćju ili na drugi propisan način.⁵² Time je u određenoj mjeri zaštićena privatnost titulara digitalne imovine, jer je motivacija zakona bila ne samo osigurati odgovarajući prenos ove imovine s ostavitelja na nasljednike nego i zaštititi lične podatke umrlog od krađe ili drugih vidova zloupotrebe.^{53, 54}

Model i rješenja američkog RUFADAA dobrim dijelom preuzela je i kanadska komisija za izradu pravnih propisa (*Uniform Law Conference of Canada*), usvajanjem istovrsnog zakona 2016.⁵⁵

⁵⁰ Zakon je kreiran kako bi služio kao smjernica saveznom državama da usvoje ujednačena pravila u reguliranju ovog pitanja. Shodno dostupnim podacima komisije koja ga je izradila (*Uniform Law Commission*), implementiran je u najvećem broju država SAD-a, a samo četiri države to još uvijek nisu učinile. Vidjeti: <https://www.uniformlaws.org/committees/community-home?communitykey=f7237fc4-74c2-4728-81c6-b39a91ecdf22>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

⁵¹ Doktrina naglašava da je RUFADAA donesen pod jakim utjecajem lobija internetske industrije, pri čemu su njegovi tvorcima nastojali pomiriti status fiducijara, s jedne strane, i težnju pružatelja internetskih usluga da zaštite privatnost njihovih korisnika, s druge strane. Vidjeti: SHERIDAN, Patricia, *Inheriting Digital Assets: Does the Revised Uniform Fiduciary Access to Digital Assets Act Fall Short?*, *Ohio State Technology Law Journal* 16, no. 2 (2020), str. 369; KLEIN, Sasha, PARTHEMER, Mark, *Who will delete the digital you: Understanding fiduciary access to digital assets*, *Probate and Property* 30, no. 4, 2016, str. 33, 34, navedeno prema: SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, *Planiranje imovinske sukcesije*, str. 174.

⁵² Ako se ostavitelj nije o tome izjasnio na odgovarajući način, na pristup podacima primjenjuju se pravila iz općih uvjeta korištenja koje je odredio pružatelj internetskih usluga (npr. mogućnost imenovanja osobe koja će preuzeti vođenje Facebook korisničkog računa umrle osobe). U slučaju da ih *provider* nije definirao, tada se primjenjuju odredbe RUFADAA-e. Vidjeti detaljnije: SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, *Planiranje imovinske sukcesije*, str. 175.

⁵³ FAROOQUI, Owais Mohammad, SHARMA, Bhavna, GUPTA, str. 424; TERLETSKA, Marta, op. cit., str. 33, 34.

⁵⁴ Nasuprot ovakvoj regulaciji, američka sudska praksa je i prije, ali i nakon usvajanja RUFADAA-e iskazala pro-korisnički pristup, odnosno nastavila ići u prilog mogućnosti nasljeđivanja dobara (podataka) na *online* računima i društvenim mrežama, čak i u slučajevima kada se ostavitelj o tome nije decidirano izjasnio. Primjera radi, takav stav zauzeo je Vrhovni sud savezne države Massachusetts u slučaju *Ajemian v Yahoo! Inc.* iz 2017. (84 N.E.3d 766 (No. SJC-12237)). Vidjeti detaljnije: TERLETSKA, Marta, op. cit., str. 34.

⁵⁵ *Uniform Access to Digital Assets by Fiduciaries Act* 2016. Detaljnije o zakonu: [https://ulcc-chlc.ca/Civil-Section/Uniform-Acts/Uniform-Access-to-Digital-Assets-by-Fiduciaries-Ac/Uniform-Access-to-Digital-Assets-by-Fiduciaries-\(2\)](https://ulcc-chlc.ca/Civil-Section/Uniform-Acts/Uniform-Access-to-Digital-Assets-by-Fiduciaries-Ac/Uniform-Access-to-Digital-Assets-by-Fiduciaries-(2)), pristupljeno: 15. 3. 2023.

3.2. Evropa

Na nivou Evropske unije (EU) još uvijek ne postoji propis kojim je normirano pitanje nasljeđivanja digitalne imovine. GDPR normira samo pravo na zaštitu ličnih podataka živih osoba⁵⁶ i ne dotiče se pitanja postmortalne zaštite ličnih podataka niti nasljeđivanja ličnih podataka koji spadaju u sadržaj digitalne imovine (zaostavštine).

Postoje inicijative da rješenja usvojena u pravu SAD-a posluže kao uzor za izradu regulatornog okvira u EU. Jednu od takvih istraživao je Evropski pravni institut (*European Law Institute*, ELI). Aktivnosti su započele izradom studije pod nazivom „Studija izvodljivosti fiducijarnog pristupa digitalnoj imovini“, koja se najvećim dijelom bavila ispitivanjem mogućnosti prilagođavanja principa primijenjenih u američkom RUFADAA na pravni sistem EU-a, odnosno njenih država članica. Studija i diskusija na temelju nje pokazale su da za ovu oblast, zbog njenog brzog razvoja i prekogranične prirode, donošenje model-zakona poput RUFADAA nije najbolji zakonodavni pristup za Evropsku uniju. Izvjesno je da na taj način ne bi bio dostignut zadovoljavajući nivo harmonizacije propisa država članica, što bi samo povećalo prekogranične probleme u ovoj oblasti. Stoga je ELI nastavio aktivnosti ka promoviranju harmonizacije postojećih nacionalnih zakona i pravnih koncepata relevantnih za pristup digitalnoj imovini, izradom nove studije pod nazivom „Pristup digitalnoj imovini“. Ovaj projekt započet je 2019. i još nije okončan.⁵⁷

Dobar dio zemalja na evropskom kontinentu zasad nije uredio pitanje nasljeđivanja digitalne imovine pa se na njega primjenjuju već postojeća „tradicionalna“ pravila nasljednog prava. Pojedine evropske države normirale su ovo pitanje u okviru propisa o zaštiti ličnih podataka, pri čemu njihov zakonodavni pristup nije međusobno jednak. U nastavku rada biti će prezentirana i komparirana nacionalna rješenja.

3.2.1. Njemačka

Njemačka nema poseban zakon kojim je normirano nasljeđivanje digitalne imovine. Kako je već navedeno u analizi presude BGH-a u uvodnom dijelu rada,⁵⁸ shodno stavovima ovog suda, u Njemačkoj se na nasljeđivanje digitalne imovine primjenjuje princip neposredne univerzalne nasljednopravne sukcesije iz § 1922 Građanskog zakonika, koji propisuje prelazak svih nasljedivih prava i obaveza s ostavitelja na njegove nasljednike. U tom pogledu nema razlike između pozicije analogne i digitalne imovine, pa se za obje ove vrste primjenjuju jednaka, već „tradicionalna“ pravila nasljeđivanja.⁵⁹

Citirana presuda BGH-a otvorila je prostor nasljeđivanju digitalne imovine bez ograničenja koja se odnose na postmortalnu zaštitu ličnosti, zaštitu ličnih podataka ostavitelja i trećih osoba te povjerljivost telekomunikacija.⁶⁰

Stajalište BGH-a u pogledu nasljeđivanja digitalne imovine utjecalo je ne samo na cjelokupnu njemačku sudsku praksu nego i na odlučivanje o sličnim slučajevima u drugim zemljama germanske pravne tradicije, poput Austrije i Švicarske.⁶¹

⁵⁶ Supra, poglavlje 1.

⁵⁷ Detaljnije o obje studije: ELI, <https://www.europeanlawinstitute.eu/projects-publications/current-projects/current-projects/access-to-digital-assets/>, pristupljeno: 15. 3. 2023.

⁵⁸ Supra, poglavlje 1.

⁵⁹ Ovakva stajališta već više od decenije zastupa i njemačka pravna teorija. Vidjeti: SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, Planiranje imovinske sukcesije, str. 170.

⁶⁰ Vidjeti argumentaciju BGH-a o ovim aspektima: Supra, poglavlje 1.

⁶¹ Za ilustraciju može poslužiti primjer iz Austrije, u kojem je tamošnji sud razmatrao zahtjev supruge preminulog muškarca da joj dopusti pristup njegovim podacima na Apple iCloud

3.2.2. Poljska

Princip univerzalne sukcesije usvojen je i u poljskom nasljednom pravu. Građanski zakonik (čl. 922 § 1) propisuje da se mogu naslijediti sva „imovinska prava i obaveze ostavitelja koja imaju privatnopravnu narav“, pa se ekstenzivnim tumačenjem dolazi do zaključka da to podrazumijeva kako analognu, tako i digitalnu imovinu ostavitelja.⁶²

Premda u sudskoj praksi Poljske još nisu raspravljani sporovi o nasljeđivanju digitalne imovine, pravna teorija ukazuje na svojevrzne probleme u primjeni navedene odredbe na pojedina digitalna dobra. Činjenica je da dobar dio digitalne imovine ne mora imati imovinski karakter. Takav je slučaj s nalogima na društvenim mrežama koji sadrže različita digitalna dobra. Neka od njih nesumnjivo su imovinskog karaktera i mogu se novčano izraziti, dok za druga to nije sasvim pouzdano. Naprimjer, imovinski karakter imaju *online* nalozi koje pojedinci upotrebljavaju za obavljanje profesionalnih aktivnosti i stjecanje prihoda (npr. za reklamiranje proizvoda i usluga, komunikaciju s klijentima i sl.), dok je drugačiji slučaj s pojedinim digitalnim dobrima (fotografije, privatne poruke itd.) na *online* nalogima koji nisu kreirani u takve svrhe.⁶³

Pitanje nasljeđivanja digitalne imovine povezano je i s odredbom Građanskog zakonika kojom su iz zaostavštine isključena „strogo lična prava i obaveze ostavitelja, te prava koja na temelju drugih odredaba neposredno prelaze na određene osobe“ (čl. 922 § 2).

U poljskoj literaturi razmatra se dilema u kojoj je mjeri ovu odredbu moguće primijeniti na *online* naloge na društvenim mrežama. Neki autori se tome izričito protive, smatrajući da ovakav nalog nikako ne može koristiti samo pojedincu, jer funkcionira kao element mreže koji služi svim njenim korisnicima (dijeljenjem digitalnog sadržaja i stvaranjem komunikacije među ljudima). Ostali dovode u pitanje ovakav stav, ističući da je glavna svrha svakog *online* naloga zadovoljavanje individualnih potreba, kako ekonomskih tako i onih socijalnih, odnosno emocionalnih. Teoretičari se ipak slažu da veliki dio *online* naloga nesumnjivo izlazi van okvira člana čl. 922 § 2 Građanskog zakonika, jer *online* platforme obično nude standardizirane usluge koje nisu kreirane po mjeri ličnih, pojedinačnih interesa i karakteristika njihovih korisnika.⁶⁴

Doktrina također naglašava da generalno pravilo o nasljeđivanju imovinskih prava i obaveza u čl. 922 Građanskog zakonika ostavlja otvorenim temeljni problem: jesu li predmet nasljeđivanja pojedinačna dobra sadržana na *online* nalogu ili nalog u cjelini.⁶⁵

3.2.3. Nizozemska

Shodno odredbama Građanskog zakonika Nizozemske (čl. 4:182(1)), nasljednici u trenutku smrti umrle osobe *ipso iure* stječu sva njena prenosiva prava i obaveze, kao i sve ono što je ona posjedovala. Oni stupaju u pravni položaj ostavitelja – nastavljaju izvršavati ugovore pod jednakim uvjetima kao što je to činio i on, osim ako ugovorom nije drugačije određeno, baš kao što nastavljaju posjedovati imovinu pod uvjetima koji su se odnosili i na njega. U nizozemskom nasljednom pravu primjenjuje se princip univer-

servisu (Bezirksgericht Dornbirn, Urteil vom 03.03.2020, 18 C 943/19v). Navedeno prema: TERLETSKA, Marta, op. cit., str. 23.

⁶² GROCHOWSKI, Mateusz, Inheritance of the social media accounts in Poland, European review of private law, 27 (5), 2019, str. 1196.

⁶³ Ibid, str. 1196, 1197.

⁶⁴ Ibid, str. 1198, 1199.

⁶⁵ Ibid, str. 1199.

zalne sukcesije, a budući da ne postoje posebna pravila koja se odnose na nasljeđivanje digitalne imovine, ova se nasljeđuje na isti način kao i sve druge vrste imovine.⁶⁶

Tamošnja pravna teorija zaintrigirana je pitanjem nasljeđivanja pojedinih digitalnih dobara kao što su ugovori o digitalnim uslugama. S obzirom na to da nasljednici u ugovoru zauzimaju pravni položaj ostavitelja, osim ako nije drugačije određeno, najprije se moraju konsultirati odredbe i opći uvjeti ugovora kako bi se utvrdilo mogu li nasljednici dobiti pristup ostaviteljevom nalogu. Ako ugovorom nije određeno šta će se dogoditi s nalogom nakon smrti njegovog korisnika, onda *provider* nasljednicima mora omogućiti pristup nalogu pod jednakim uvjetima pod kojima je to omogućio njihovom pravnom predniku. Nakon toga oni mogu odlučiti šta će učiniti s nalogom – zatvoriti ga odmah ili držati otvorenim još neko vrijeme.⁶⁷

U vezi s ovim u pravnoj teoriji se razmatra i pitanje postmortalne zaštite privatnosti ostavitelja te zaštite njegovih ličnih podataka, u slučajevima kada nasljednici dobiju pristup njegovom *online* nalogu. Autori ističu da vrijedi generalno pravilo o nenasljedivosti ličnih prava, koja prestaju u trenutku smrti njihovog titulara. Ipak, imajući u vidu određene izuzetke, poput ustavom propisane zaštite prava na tjelesni integritet čovjeka, koje se pod strogo određenim uvjetima može protezati i nakon njegove smrti, složni su u stavu da se to analogijom može primijeniti i na pravo na privatnost.⁶⁸

3.2.4. Italija

Talijansko pravo vezano za digitalno nasljeđivanje djelomično se oslanja na princip univerzalne sukcesije propisane Građanskim zakonikom.⁶⁹ Osim toga, za regulaciju ovog pitanja izuzetno je značajna normativna reforma u oblasti zaštite ličnih podataka iz 2018, odnosno ranije spominjana Uredba sa zakonskom snagom br. 101 (Uredba br. 101).⁷⁰ Njome su postojeći propisi o zaštiti ličnih podataka dopunjeni u pogledu zaštite ličnih podataka umrlih osoba.⁷¹

U skladu s odredbama Uredbe br. 101 koje se odnose na zaštitu ličnih podataka umrle osobe, prava ispitanika iz čl. 15-22 GDPR-a⁷² mogu ostvariti osobe koje imaju

⁶⁶ BERLEE, Anna, Digital Inheritance in the Netherlands, *Journal of European Consumer and Market Law (EuCML)* 6/2017, str. 256-260, na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3082802, pristupljeno: 25. 3. 2023.

⁶⁷ Loc. cit.

⁶⁸ To potvrđuje i proces reforme člana nizozemskog Ustava kojim se štiti pravo na povjerljivost korespondencije (čl. 13), s ciljem da se u ove odredbe eksplicitno uvrsti i elektronska komunikacija. Vidjeti detaljnije: Loc. cit.

⁶⁹ PATTI, Francesco Paolo, BARTOLINI, Francesca, Digital Inheritance and *Post Mortem* Data Protection: The Italian Reform, *European Review of Private Law*, 5, 2019, str. 1183, 1185.

⁷⁰ Supra, poglavlje 1.

⁷¹ Donošenjem Uredbe br. 101 krunisane su aktivnosti talijanske pravne teorije koja se ovim pitanjem bavila duže vremensko razdoblje, analizirajući relevantno talijansko pravo i istražujući zakonodavstva i sudske slučajeve iz drugih zemalja, s fokusom na tri glavna pitanja: postmortalna zaštita ličnih podataka umrle osobe, nasljeđivanje digitalnih dobara i granice privatne autonomije u raspolaganju digitalnim dobrima. Vidjeti: PATTI, Francesco Paolo, BARTOLINI, Francesca, op. cit., str. 1182.

⁷² U pitanju su: pravo ispitanika na pristup ličnim podacima (čl. 15); pravo na ispravak podataka (čl. 16); pravo na brisanje ličnih podataka („pravo na zaborav“) (čl. 17); pravo na ograničenje obrade podataka (čl. 18 i 19); pravo na prenosivost ličnih podataka (čl. 20); pravo na prigovor obradi osobnih podataka i automatizirano pojedinačno donošenje odluka, uključujući izradu profila (čl. 21, čl. 22).

vlastiti interes ili djeluju radi zaštite umrlog titulara podataka (ispitanika), kao njegovi povjerenici, ili ako za to postoje porodični razlozi vrijedni zaštite (čl. 2 *terdecies*, st. 1). Ostvarivanje navedenih prava nije dozvoljeno: u određenim slučajevima propisanim zakonom; isključivo u pogledu nuđenja usluga informacijskog društva; kad je to ispitanik izričito zabranio u izjavi datoj u pismenoj formi (čl. 2 *terdecies*, st. 2). Izjava volje o zabrani pristupa njegovim ličnim podacima i ostvarenju prava iz čl. 15-22 GDPR-a mora biti nedvosmislena, određena, slobodno data i utemeljena na informacijama. Ispitanik je može opozvati ili izmijeniti u bilo kom trenutku (čl. 2 *terdecies*, st. 3, 4).⁷³ Međutim, shodno odredbama Uredbe br. 101, ova zabrana ne može ići na štetu trećih osoba u ostvarivanju njihovih imovinskih prava koja nastaju smrću titulara podataka, niti njihovog prava da zaštite svoje interese u sudskom postupku (čl. 2 *terdecies*, st. 5).

Kako je vidljivo iz navedenih odredaba, Uredba br. 101 izričito ne normira prenos digitalne imovine s aspekta stjecanja nasljednog prava ili prava vlasništva, nego osigurava zaštitu ličnih podataka umrlih osoba te ovlašćuje njegove nasljednike, srodnike, povjerenike ili druge osobe koje imaju pravni interes da pristupe tim podacima. Njenim donošenjem Italija se svrstala u grupu država koje su pitanje nasljeđivanja digitalne imovine – preciznije rečeno, pojedinih digitalnih dobara, uredile posebnim propisom, u okvirima zakonodavstva o zaštiti ličnih podataka, a na temelju opcije koju im je u tu svrhu ostavila GDPR (Uvodna izjava 27).⁷⁴

Analizirajući odredbe Uredbe br. 101, talijanska doktrina je konstatala da je njome postignut cilj u pogledu ostvarenja zaštite ličnih podataka preminule osobe,⁷⁵ ali nije dostignut odgovarajući nivo usklađenosti između pravila o zaštiti ličnih podataka i generalnih pravila o nasljeđivanju. To ilustrira i odredba o isključenju zabrane pristupa ličnim podacima nauštrb prava trećih osoba, jer će se u slučajevima da prava preminulog titulara ličnih podataka imaju novčanu vrijednost, primjenjivati odredbe nasljednog prava.⁷⁶

Kako su pokazali primjeri iz talijanske sudske prakse u uvodnom dijelu rada,⁷⁷ u presuđivanju sporova o pristupu digitalnim dobrima, odnosno ličnim podacima preminulih osoba sudovi su svoje odluke utemeljili upravo na odredbama Uredbe br. 101.

3.2.5. Francuska

Poput talijanskog, i u francuskom pravu učinjena je reforma propisa o zaštiti ličnih podataka⁷⁸, u cilju normiranja pitanja pristupa ličnim podacima umrle osobe.

⁷³ U doktrini se ističe veliki značaj pravila kojim se posljednja riječ o postmortalnom pristupu i upotrebi njegovih ličnih podataka daje upravo njihovom titularu (ispitaniku), kao i mogućnosti da iskazanu zabranu opozove ili izmijeni. Vidjeti detaljnije: PATTI, Francesco Paolo, BARTOLINI, Francesca, op. cit., str. 1188.

⁷⁴ U doktrini se navodi da je ovakvim načinom regulacije Italija, poput Francuske i Španije, „izuzela sukcesiju digitalne imovine iz općeg nasljednopravnog sistema“. Tako: SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, Planiranje imovinske sukcesije, str. 172. Ipak, bilo bi preciznije reći da je Uredbom br. 101 normirano pitanje nasljeđivanja samo pojedinih digitalnih dobara ili pojedinih dijelova digitalne imovine, kao što su korisnički nalozi na društvenim mrežama ili podaci i datoteke pohranjene na mobitelu, tabletu i sl. Digitalna imovina je vrlo širok pojam i obuhvaća i digitalna dobra koja imaju novčanu vrijednost, kao što su kriptovalute, digitalni ugovori, NFT-ovi itd., na čije bi se nasljeđivanje trebala primjenjivati opća pravila nasljednog prava.

⁷⁵ U pitanju je jačanje „prava na informacijsko samoodređenje“ titulara ličnih podataka. Vidjeti: RESTA, Giorgio, Digital Inheritance, op. cit., str. 91.

⁷⁶ PATTI, Francesco Paolo, BARTOLINI, Francesca, op. cit., str. 1192.

⁷⁷ Supra, poglavlje 1.

⁷⁸ Na temelju odredaba GDPR-a izvršena je izmjena Zakona br. 78-17 o informacijskoj tehnolo-

Ovom reformom nije derogirano generalno pravilo o okončanju zaštite ličnih podataka u trenutku smrti njihovog titulara,⁷⁹ koje je vrijedilo u francuskom pravu, već je omogućeno njeno produženje i nakon tog trenutka. Shodno odredbama Zakona za digitalnu republiku (čl. 63), titular podataka može izraziti želje o pristupu njegovim ličnim podacima nakon njegove smrti ili zatražiti njihovo brisanje („pravo na digitalnu smrt“).⁸⁰ On može imenovati osobu ovlaštenu da raspoláže tim podacima *post mortem*, a izjavu volje o tome daje u formi tzv. naredbe, odnosno direktive za života (tzv. anticipirana naredba).⁸¹ Da bi ostvarila to pravo, imenovana osoba mora poštovati opće uvjete korištenja koje je odredio pojedini pružatelj usluge, ali oni ne mogu ograničiti njena prava.⁸²

U slučaju da umrli nije ostavio nikakve upute, nasljednici mogu podnijeti zahtjev za pristup njegovim ličnim podacima u svrhu okončanja raspodjele ostavine ili osvježavanja ili zatvaranja njegovih naloga na društvenim mrežama.⁸³

Kako se može zaključiti iz citiranih odredaba, rješenje pitanja postmortalnog pristupa ličnim podacima u francuskom pravu drugačije je u odnosu na talijansko. Dok u Francuskoj titular podataka mora djelovati aktivno da bi omogućio prenos podataka na njegove sljednike, dotle u Italiji njihov titular mora aktivno djelovati kako bi spriječio da treće osobe pristupe njegovim podacima, jer zaštita ličnih podataka ne okončava njegovom smrću.⁸⁴

Komparacije radi, pristup španskog zakonodavca sličniji je talijanskom nego francuskom rješenju. Zakon o zaštiti podataka iz 2018.⁸⁵ izričito propisuje da se on ne odnosi na zaštitu ličnih podataka umrlih osoba, ali priznaje pravo pojedinca da izrazi volju u pogledu raspolaganja njegovim digitalnim dobrima (ličnim podacima) za slučaj smrti (čl. 3).⁸⁶ Kao i u talijanskom pravu, i ovdje titular mora aktivno djelovati u cilju sprečavanja prenosa podataka na treće osobe, jer njegovim nasljednicima pripada pravo pristupa, brisanja i ispravljanja podataka, osim ako je to preminuli izričito zabranio ili je suprotno važećim propisima.⁸⁷

logiji, podatkovnim datotekama i građanskim slobodama iz 1978, donošenjem Zakona za digitalnu republiku (Loi n° 2016-1321 du 7 octobre 2016 pour une République numérique, poznat kao „Loi Lemaire“) 2016. Svrha njegovog donošenja bila je potaći inovacije i digitalnu ekonomiju te promovirati digitalno društvo koje pruža zaštitu i garantira digitalni pristup svima. Njime je uređeno i pitanje zaštite ličnih podataka preminulog.

⁷⁹ RESTA, Giorgio, Digital Inheritance, op. cit., str. 91.

⁸⁰ Vie publique, na: <https://www.vie-publique.fr/eclairage/20301-loi-republique-numerique-7-octobre-2016-loi-lemaire-quels-changements>, pristupljeno: 25. 3. 2023.

⁸¹ SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, Planiranje imovinske sukcesije, str. 172.

⁸² Digital assets in French successions, Alacriter.fr, na: <https://alacriter.fr/blog/digital-assets-in-french-successions.html>, pristupljeno: 25. 3. 2023; Digital legacies, Digwatch, na: <https://dig.watch/topics/digital-legacies>, pristupljeno: 25. 3. 2023.

⁸³ Digital assets in French successions, op. cit.

⁸⁴ RESTA, Giorgio, Digital Inheritance, op. cit., str. 92, 93; SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, Planiranje imovinske sukcesije, str. 172, 173; Id. Planning for a digital death, str. 43, 44.

⁸⁵ Ley Orgánica 3/2018, de 5 de diciembre, de Protección de Datos Personales y garantía de los derechos digitales.

⁸⁶ Digital legacies, Digwatch, op. cit.

⁸⁷ Loc. cit.

3.2.6. Velika Britanija

Prenos digitalne imovine u trenutku smrti njenog titulara nije u Velikoj Britaniji izričito normiran, ali je to pitanje dobilo znatan publicitet 2019, nakon presude Okružnog suda u Centralnom Londonu u predmetu Rachel Thompson protiv Applea.

Radilo se o tužbi supruge Matthewa Thompsona, iznenada preminulog 2015, u kojoj je ona zahtijevala da joj Apple dopusti pristup digitalnim dobrima pohranjenim na njegovom Apple račun. Budući da je bio strastveni fotograf, gospodin Thompson je snimio i spremio sve obiteljske fotografije i video zapise na svoj iCloud račun, a supruga je željela da ih naslijedi njihova šestogodišnja kćer. Apple je prethodno odbio njen zahtjev, pozivajući se na svoje uvjete poslovanja, prema kojima korisnički račun nije prenosiv. Pravo pristupa sadržaju računa prestaje smrću korisnika, osim ako se ovaj nije o tome očitovao izjavom *mortis causa*. Budući da to gospodin Thompson nije učinio, Apple je obavijestio njegovu suprugu da mora ishoditi sudski nalog.

U skladu sa zakonodavstvom Velike Britanije, ne postoji pravo na pristup informacijama i podacima koje se nalaze na mrežnom račun preminule osobe.⁸⁸ Ipak, londonski sud je udovoljio zahtjevu gospođe Thompson, te je naglasio da je potrebno izvršiti izmjene zakona kako bi se izbjegli dugotrajni i skupi sudski postupci i ova pitanja riješila na jednostavniji način. Shodno stavu suda, kompanije bi trebale postupati s „digitalnom dužnom pažnjom“ prema ožalošćenim porodicama preminule osobe.⁸⁹

Da je potreba za zakonskom regulacijom ovog pitanja nužna pokazuje porast broja slučajeva tužbi povodom stjecanja i nasljeđivanja digitalne imovine, uključujući i onu iz 2022, kada je Engleski i Velški visoki sud pravde u drugom stepenu raspravljao povodom spora o NFT-u kao jednoj od vrsta digitalnih dobara.⁹⁰

Situacija u pogledu nasljeđivanja digitalne imovine u Velikoj Britaniji, s obzirom na nedostatak precizne regulacije, u doktrini se ocjenjuje kompliciranom.⁹¹ Budući da se zaštita ličnosti ne proteže *post mortem*,⁹² to se ni digitalna zaostavština ne tretira s aspek-

⁸⁸ MALI, Prashant, PRAKASH, G. Aswathy, op. cit., str. 133.

⁸⁹ Vidjeti detaljnije o ovom slučaju: WARNOCK, Heather, Rachel Thompson has won her case against Apple, na: Michel Robertson, <http://www.mitchells-roberton.co.uk/blog/rachel-thompson-won-case-apple/>, pristupljeno: 25. 3. 2023; CLAPPISON, Cristabel, Social media – What happens to our online data after we die?, na: Clarion, <https://www.clarionsolicitors.com/articles/social-media-what-happens-to-our-online-data-after-we-die>, pristupljeno: 25. 3. 2023.

⁹⁰ *Soleymani v Nifty Gateway LLC (Rev2)* [2022] EWHC 773. Sud je o ovom pitanju raspravljao s aspekta zaštite potrošača, odnosno stjecanja prava vlasništva na NFT-u. Radilo se o arbitražnom sporu povodom učešća gospodina Soleymanija na internetskoj aukciji za kupovinu NFT-a temeljenom na blockchainu, povezanog s umjetničkim djelom pod nazivom “Abundance”, kojeg je izradio digitalni umjetnik Mike Winkelmann (poznat kao “Beeple”). Više o slučaju i odlukama prvostepenog i drugostepenog suda: Casemine, <https://www.casemine.com/judgement/uk/6255c792b50db9681fe9a60b>, pristupljeno: 25. 3. 2023; Penningtons Manches Cooper, <https://www.penningtonslaw.com/news-publications/latest-news/2022/soleymani-v-nifty-gateway-llc-competition-and-markets-authority-intervening-2022-ewca-civ-1297>, pristupljeno: 25. 3. 2023.

⁹¹ HARBINJA, Edina, Digital Inheritance: The UK Country Report, na: https://uhra.herts.ac.uk/bitstream/handle/2299/22634/UK_Edina_Harbinja_13112017.pdf?sequence=1, pristupljeno: 25. 3. 2023; SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, Planiranje imovinske sukcesije, str. 173, 174.

⁹² Glavno opravdanje ovakvog pristupa je nemogućnost da titular ličnih podataka dadne saglasnost na obradu njegovih podataka. Vidjeti: HARBINJA, Edina, Digital Inheritance: The UK Country Report, op.cit.

ta zaštite ličnih podataka. Digitalna dobra koja se mogu svrstati pod pojam „*property*“ (imovina, vlasništvo) smatraju se nasljedivim i prelaze na nasljednike u trenutku smrti ostavitelja. Ako se radi o sadržaju koji nije objavljen *online*, taj uvjet nije zadovoljen, pa takva digitalna dobra neće preći na nasljednike.⁹³

4. Zaštita postmortalne privatnosti

Pravo na privatnost jedno je od temeljnih ljudskih i ličnih prava, sankcionirano međunarodnim i regionalnim dokumentima o ljudskim pravima.⁹⁴ To je pravo „da se bude nedostupan drugima u stvarima koje ih se ne tiču (da se time uopće ne bave),“⁹⁵ odnosno pravo da se čovjeka „pusti na miru“, kako je britko definirano u talijanskoj doktrini.⁹⁶

EKLJP propisuje da „svako ima pravo na poštovanje svog privatnog i porodičnog života, doma i prepiske“ (čl. 8, st. 1). Pod privatnošću se u ovoj odredbi podrazumijeva dom svakog čovjeka i život u njemu, podaci o tom čovjeku i njegovom privatnom i porodičnom životu, kao i dopisivanje i svi drugi oblici komuniciranja jednog čovjeka s drugima.⁹⁷ Za razliku od EKLJP-a, čiji čl. 8. obuhvaća i zaštitu ličnih podataka⁹⁸, Povelja EU-a uređuje zaštitu ličnih podataka zasebno (čl. 8) u odnosu na pravo na poštovanje privatnog i porodičnog života (čl. 7).⁹⁹

Prema stavu pravne teorije, krug objekata obuhvaćenih pravom na privatnost vrlo je širok i u njega spadaju kako podaci o određenom čovjeku i njegovom privatnom, osobnom i porodičnom životu, tako i njegove slike, lični zapisi, pisma, zapisi njegovog glasa, itd., jer i oni sadrže podatke o privatnosti određenog čovjeka.^{100, 101}

⁹³ HARBINJA, Edina, Digital Inheritance in the United Kingdom, *The Journal of European Consumer and Market Law (EuCML)*, 6, br. 6, 2017, str. 254., navedeno prema: SOFTIĆ KADENIĆ, Darja, op. cit., str. 173, 174.

⁹⁴ Univerzalna deklaracija o pravima čovjeka Ujedinjenih naroda (*Universal Declaration of Human Rights*), 1948. (čl. 12); *Konvencija o ljudskim pravima i temeljnim slobodama Vijeća Evrope (Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms*, u nastavku: EKLJP), 1950; Povelja o temeljnim pravima Evropske unije (*The Charter of Fundamental Rights of the European Union*, u nastavku: *Povelja EU-a*), 2007. GAVELLA, Nikola, *Osobna prava*, I. dio, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2000, str. 215, 216.

⁹⁵ VODINELIĆ, V. Vladimir, *Građansko pravo: uvod u građansko pravo i opšti deo građanskog prava*, Nomos, Beograd, 2012, str. 260.

⁹⁶ RADOLOVIĆ, Aldo, *Pravo ličnosti kao kategorija građanskog prava*, doktorska disertacija, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1985, str. 244-248.

⁹⁷ GAVELLA, Nikola, op. cit.

⁹⁸ To je u skladu s dinamičnim tumačenjem EKLJP-a koje prakticira Evropski sud za ljudska prava (*The European Court of Human Rights*, u nastavku: ESLJP). Vidjeti odluke ESLJP-a: *Rotaru v. Romania* (28341/95 od 4. 5. 2000); *A. v. the United Kingdom* (35373/97 od 17. 12. 2002); *Amann v. Switzerland*, 27798/95, 16. 2. 2000.

⁹⁹ Zaštita ličnih podataka sankcionirana je u Evropskoj uniji i u Ugovoru o funkcioniranju Evropske unije (čl. 16(1) Ugovora o funkcioniranju Evropske unije, 2007).

¹⁰⁰ GAVELLA, Nikola, op. cit., str. 216.

¹⁰¹ Istovjetno poimanje obima privatnosti ima i ESLJP. Konstatirajući da je „privatni život“ širok koncept, nesklon iscrpnom definiranju, ESLJP je ipak ponudio određene smjernice za određivanje njegovog opsega. Vidjeti radi ilustracije presudu *Niemietz v. Germany* (no 13710/88, 16. 12. 1992). U skladu sa stavovima ESLJP-a iznesenim u više presuda, doktrina je klasificirala najmanje šest područja interesovanja i aktivnosti za koje je ovaj sud našao

Pravo na privatnost, kao i druga lična prava, prestaje smrću čovjeka. O tome uglavnom nema spora u novijoj pravnoj teoriji.^{102, 103} Rasprave u pogledu postojanja određenih ličnih prava, poput prava na čast i ugled, identitet, ime, itd. i nakon smrti njihovog titulara, vode ka zaključku da se tu ne radi o besubjektivnim pravima koja su nadživjela svog titulara¹⁰⁴, već o postmortalnoj zaštiti ličnih dobara umrlog posredstvom prava na pijetet – posebnog ličnog prava koje pripada osobama bliskim umrlom, a kojim se štite njihovi osjećaji poštovanja uspomene na njega.¹⁰⁵ U doktrini se usto naglašava da to nije pravo koje pripada nasljednicima umrlog, nego osobama koje su umrlom bliske, najčešće članovima njegove porodice, a koje istovremeno ne moraju biti njegovi nasljednici.¹⁰⁶

Ovo „klasično“ shvaćanje o trajanju (neprenosivosti) ličnih prava dovedeno je u pitanje porastom zanimanja društva za digitalnom imovinom ne samo tokom života, nego i nakon smrti njenog titulara¹⁰⁷. Mogućnost nasljeđivanja ove vrste imovine postavila je pred pravne sisteme nove izazove u pogledu zaštite privatnosti i ličnih podataka umrle osobe. Digitalna dobra sadrže podatke koji se odnose na umrlog, ali i druge (žive ili preminule) osobe koje su bile s njom povezane privatno ili poslovno. Ako se dopusti pristup njegovim digitalnim dobrima, kao npr. naložima na društvenim mrežama, historiji njegove *chat* komunikacije, *emailovima* i sl., postavlja se pitanje hoće li time biti narušena njegova privatnost i lični podaci, te privatnost i lični podaci osoba s kojima je on komunicirao. Pravila pristupa podacima preminulog korisnika *online* servisa uglavnom određuju sami pružatelji ovih usluga, i kako je ranije rečeno, ona su vrlo raznovrsna, što utječe na zaštitu njegove privatnosti te privatnosti trećih osoba.

Pod postmortalnom privatnošću u literaturi se podrazumijeva pravo čovjeka da sačuva i kontrolira šta će se dogoditi s njegovim ugledom, dostojanstvom, integrite-

da spadaju unutar granica “privatnog života”: lični identitet, moralni i tjelesni integritet, privatna sfera, prikupljanje i upotreba informacija / ličnih podataka, seksualne aktivnosti i društveni život. Detaljnije: GROOTHUIS, Marga M., *The Right to Privacy for Children on the Internet: New Developments in the Case Law of the European Court of Human Rights*, u: VAN DER HOF, Simone, VAN DER BERG, Bibi, SCHERMER, Bart (ur.), *Minding Minors Wandering the Web: Regulating Online Child Safety*, Den Haag, 2014, str. 144, 145.

¹⁰² KRNETA, Slavica, *Pravna priroda postmortalne zaštite ličnosti*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, 27, 1979, str. 15-33; FINŽGAR, Alojzij, *Prava ličnosti*, Beograd, 1988, str. 47, 48; GAVELLA, Nikola, op. cit., str. 33, 34; VODINELIĆ, V. Vladimir, op. cit., str. 253.

¹⁰³ Starija njemačka i austrijska pravna teorija (Kohler, Mauczka, Hubmann itd.), zastupale su stav da pojedina lična prava nadživljavaju svog titulara te se ostvaruju preko srodnika umrlog koji su „organi“, odnosno nositelji preostalih ličnih prava. Nasuprot tome, u švicarskoj literaturi i sudskoj praksi već od prvih decenija 20. vijeka dominira shvaćanje o nenasljedivosti ličnih prava. Nakon smrti njihovog titulara lična prava prestaju, a srodnici štite njegovu čast i privatnost zaštitom vlastitog ličnog dobra, pijeteta. Vidjeti detaljnije: KRNETA, Slavica, op. cit., str. 17-19; FINŽGAR, Alojzij, op. cit., str. 47, 48.

¹⁰⁴ VODINELIĆ, V. Vladimir, op. cit., str. 253.

¹⁰⁵ Zaštitom pijeteta posredno se štite lična dobra i sve vrijednosti koje je umrli stvorio tokom života. Tako: Ibid, str. 253, 260.

¹⁰⁶ GAVELLA, Nikola, op. cit., str. 34.

¹⁰⁷ Rapidno se razvija i postaje vrlo profitabilna digitalna „industrija zagrobnog života“, zasnovana na komercijalizaciji digitalnih ostataka preminule osobe. Među uslugama koje ta industrija nudi su upravljanje posthumnim informacijama, *online* memorijali, stvaranje virtualnih klonova i avatara preminule osobe na temelju njihovih fotografija, itd. Vidjeti detaljnije: RESTA, Giorgio, *Digital Inheritance*, op. cit., str. 89; BUITELAAR, J. C., *Post-mortem privacy and information self-determination*, *Ethics Inf Technol*, 19, 2017, str. 130.

tom, tajnama i uspomenu nakon smrti.¹⁰⁸ Prethodno navedeni stavovi starije i novije pravne teorije te sudske prakse potvrđuju da se o zaštiti privatnosti nakon smrti titulara ovog ličnog dobra raspravlja već više od jednog vijeka, ali savremeno doba digitalizacije te mogućnost nasljeđivanja digitalnih dobara baca sasvim novo svjetlo na ovo pitanje.

Tumačenje čl. 8. EKLJP-a i čl. 7. i 8. Povelje EU-a pokazuje da ovim odredbama nisu izričito zaštićeni postmortalna privatnost i lični podaci, jer je pojam „svako“ (kome pripada pravo na zaštitu ovih dobara), ograničen isključivo na žive fizičke osobe.¹⁰⁹ ESLJP je u više svojih odluka priznao pravo na postmortalnu zaštitu čovjeka, ali su te odluke vezane za članove EKLJP-a kojima su sankcionirani pravo na život (čl. 2), zabrana mučenja (čl. 3) i pravo na pravično suđenje (čl. 6). Što se tiče čl. 8, praksa ESLJP-a također se u nekoliko odluka dotiče pojedinih aspekata zaštite privatnosti u slučajevima koji uključuju i preminule osobe. Međutim, takva zaštita i ovdje je usmjerena samo na njihove žive srodnike, a ne i njih same.¹¹⁰ Sud još uvijek nije raspravljao pitanje eventualne zaštite privatnog i porodičnog života preminulog čovjeka.¹¹¹

Većina nacionalnih zakonodavstava na području Evrope negira mogućnost da preminula osoba bude titular prava na privatnost i lične podatke, smatrajući da ona prestaju u trenutku njegove smrti. Takav zaključak proizlazi iz analize relevantnih zakonodavnih rješenja nekolicine evropskih država.¹¹² Postmortalna privatnost kao takva nije zaštićena ni u SAD-u.¹¹³

U cilju prevladavanja aktualnog problema pristupa i korištenja sadržaja digitalnih dobara nakon smrti njihovog titulara, pojedine države na tlu Evrope reformirale su propise u oblasti zaštite ličnih podataka te kreirale pravila prema kojima je titularu omogućeno da se tokom života izjasni o načinu na koji će se upravljati i raspolagati njegovim ličnim podacima *post mortem*. Time je ojačano njegovo pravo na informacijsko samoodređenje.¹¹⁴ Ipak, postoji još mnoštvo otvorenih pitanja s ovim u vezi, poput onog

¹⁰⁸ EDWARDS, Lilian, HARBINJA, Edina, op. cit., str. 129.

¹⁰⁹ MALGIERI, Gianclaudio, R.I.P.: Rest in Privacy or Rest in (Quasi-)Property? Personal Data Protection of Deceased Data Subjects between Theoretical Scenarios and National Solutions, u: Data Protection and Privacy: The Internet of Bodies (LEENES, R., van BRACKEL, R., Gutwirth, S., De Hert, P. (ed.)), Brussels, 2018, str. 8, na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3185249, pristupljeno: 1. 4. 2023.

¹¹⁰ *Pannullo and Forte v. France*, (Application no. 37794/97, 30 January 2002); *Znamenskaya v. Russia* (Application no. 77785/01, 02 June 2005 ECtHR), *Estate of Kresten Filtenborg Mortensen v. Denmark* (Application No. 1338/03, 15 May 2006, ECtHR).

¹¹¹ Na tragu postmortalne zaštite autonomije i dostojanstva preminule osobe mogla bi biti samo jedna davna odluka Evropske komisije za ljudska prava (*European Commission on Human Rights*, Application N° 8741/79, déc. 10.3.81, D.R. 24, pp. 140-143.), u kojoj je konstatirano da je želja podnosioca predstavke da se njegov pepeo raspe po njegovom dvorištu „tako blisko povezana s privatnim životom pa spada sferu čl. 8.“. Ipak, shodno stavu

Komisije, svaki propis o načinu sahranjivanja ne predstavlja miješanje u ostvarivanje tog prava iz čl. 8. Vidjeti detaljnije: MALGIERI, Gianclaudio, op. cit., str. 9, 10.

¹¹² Supra, poglavlje 3.

¹¹³ Neke naznake zaštite postmortalne privatnosti mogu se naći u zakonima određenih saveznih država SAD-a. Vidjeti detaljnije: HARBINJA, Edina, Post-mortem privacy 2.0: theory, law, and technology, *International Review of Law, Computers & Technology*, Vol 31, No 1, 2017, str. 33.

¹¹⁴ O doktrinarnim dilemama o mogućem tretmanu ličnih podataka kao imovine, odnosno objekata prava vlasništva radi jačanja kontrole njihovog titulara u pogledu upravljanja i raspolaganja tim podacima vidjeti detaljnije: MUFTIĆ, Nasir, Treating personal data as property: A solution for the digital world?, u: SIMIĆ, Jelena, RADONJIĆ, Aleksa (ed.),

o postupanja u situacijama kada preminuli nije u tom pogledu očitovao svoju volju, kao i pitanja zaštite privatnosti i ličnih podataka trećih osoba koje mogu biti posredno povrijeđene postmortalnim uvidom u podatke preminulog, u slučajevima kada je on dopustio pristup njegovim podacima.

Autori se uglavnom slažu o tome da pravilo o prestanku ličnih prava, kao što su pravo na privatnost i pravo na zaštitu ličnih podataka, u trenutku smrti njihovog titulara, više nije primjenjivo u uvjetima postojanja digitalne imovine,¹¹⁵ te da „privatna autonomija mora nadvladati smrt, dopuštajući pojedincu da kontrolira vlastitu privatnost i lične podatke *post mortem*“. To je ekvivalentno njegovom ovlaštenju kontroliranja analogne imovine za slučaj smrti posredstvom slobode oporučnog raspolaganja.¹¹⁶ Razmatrajući odredbe čl. 8. EKLJP-a, smatraju da nema smetnje da se zaštita privatnosti i ličnih podataka protegne i na preminulu osobu kao titulara ovih dobara.¹¹⁷

5. Zaključna razmatranja

Pitanje sukcesije digitalne imovine u trenutku smrti njenog titulara vrlo je kompleksno, jer dotiče nekoliko pravnih područja – nasljedno pravo, zaštitu ljudskih / ličnih prava (pravo na privatnost i pravo na lične podatke umrlog i trećih osoba), ugovorno / potrošačko pravo (ugovorni odnos između pružatelja usluga i korisnika *online* servisa), pravo intelektualnog vlasništva (vlasništvo i autorsko pravo na pojedinim digitalnim dobrima, kao što je sadržaj profila na društvenoj mreži, dozvola *provider*a za upotrebu njihovih servisa koju daju korisnicima, itd.), a sve više i međunarodno privatno pravo, zbog transnacionalnog upravljanja digitalnim platformama i prekograničnog transfera podataka. Budući da digitalna imovina svakog pojedinca konstantno raste, obuhvaćajući dobra različite prirode, to raste i njena heterogenost te se stalno nameću nove dileme u vezi s njenim prenosom i upravljanjem *post mortem*.

Propisi o nasljeđivanju još uvijek ne idu u korak s brzim napretkom tehnologije. Izvjesno je da tradicionalna pravila i instituti nasljednog prava nisu potpuno adekvatni za nasljeđivanje digitalnih dobara. Generalno pravilo o stupanju nasljednika na mjesto ostavitelja, odnosno prelasku prenosivih i nasljedivih prava i obaveza s ostavitelja na nasljednike sporno je u slučaju digitalne imovine. Mnoga digitalna dobra su nematerijalna, imaju lični karakter i isključivo emotivnu vrijednost, a nasljednici vrlo često niti ne znaju za njihovo postojanje, premda ona za njih mogu biti vrlo važna. Čak i ako su informirani o njihovom postojanju, pojedinim dobrima, poput sadržaja računa na društvenim mrežama i *cloud* servisima, nasljednici najčešće ne mogu pristupiti jer ne znaju ostaviteljeve podatke za prijavu.

Osim ovoga, kada je riječ o nasljeđivanju sadržaja na *online* servisima, problemi nastaju i uslijed toga što *provideri* sistemom samoregulacije kreiraju odredbe o pristupu

Property Law – Challenges of the 21st Century, proceedings, International Scientific Conference held on 9 October 2020 in Belgrade, Serbia, Union University School of Law, Belgrade, 2021, str. 15-31.

¹¹⁵ BUITELAAR, J. C., op. cit., str. 139.

¹¹⁶ HARBINJA, Edina, Post-mortem privacy 2.0: theory, law, and technology, op. cit., str. 30; *Id.*, Digital Inheritance: The UK Country Report, op. cit.

¹¹⁷ MCCALLIG, Damina, Data Protection and the Deceased in the EU, Paper presented at the CPDP, Brussels, January 24, 2014, navedeno prema: HARBINJA, Edina, Post-mortem privacy 2.0: theory, law, and technology, op. cit., str. 33; EDWARDS, Lilian, HARBINJA, Edina, Protecting Post-mortem privacy: Reconsidering the Privacy Interests of the Deceased in a Digital World, op. cit., str. 138.

podacima umrlih korisnika, uspostavljajući na taj način vlastiti set pravila nasljeđivanja koja nisu uvijek kompatibilna s odredbama važećeg zakonodavstva o nasljeđivanju.

Oporuka u svom „tradicionalnom“ poimanju ne odgovara prirodi i sadržaju digitalne imovine. S obzirom na to da se sačinjava u pismenom obliku, uobičajeno zapisom na papiru, i da nakon proglašenja postaje javna, svi mogu saznati njen sadržaj, pa tako i dostupne podatke za prijavu na *online* račune ostavitelja, ako ih oporuka sadrži. Time se narušava njihova tajnost. Dodatni problem može biti i promjena pristupnih podataka nakon što je oporuka sačinjena, te kreiranje novih računa. Zato bi slobodu testiranja valjalo prilagoditi karakteristikama digitalne imovine. Treba inovirati institut oporuke i učiniti ga primjerenijem raspolaganju digitalnom imovinom, odnosno urediti mogućnost planiranja digitalne sukcesije različitim pravnim instrumentima (izjave volje za slučaj smrti kao primjer iz francuskog prava). Time će pojedina digitalna dobra biti zaštićena od moguće povrede (krađa identiteta, zloupotreba pristupnih podataka itd.).

Kako je pokazala analiza relevantnog nacionalnog zakonodavstva i sudske prakse pojedinih zemalja, pitanje zaštite postmortalne privatnosti jedno je od vrlo spornih pitanja vezanih za nasljeđivanje digitalne imovine. Tradicionalna pravila, prema kojima pravo na privatnost i lične podatke uživaju zaštitu samo dok je njihov titular živ, kreirana su prije nastanka informatičkog doba i bujanja digitalne imovine, pa su u savremenim uvjetima neadekvatna. Nužna je njihova reforma radi uspostavljanja odgovarajućeg balansa između ostaviteljevog prava na informacijsko samoodređenje i prava trećih osoba na zaštitu privatnosti i ličnih podataka, kao i zaštite ovih prava samog ostavitelja, u slučajevima kada se on nije izjasnio o postmortalnom raspolaganju njegovim digitalnim dobrima.

Maja Čolaković, Phd, Full Professor
Faculty of Law
University „Džemal Bijedić“ of Mostar
maja.colakovic@unmo.ba

INHERITANCE OF DIGITAL ASSETS: IS THERE DIGITAL LIFE AFTER DEATH?

Summary: Living in the digital age creates numerous legal challenges. The daily use of digital devices and applications in private communications and business transactions makes new patterns of behavior and new social relations, which has the effect of rethinking traditional legal concepts. In addition to the classic term property, the term digital property also exists nowadays. It includes various intangible assets, some of which also have a monetary value. Regulating the status of these assets after the death of their owner leads to a rethinking of the traditional concept of inheritance. Can they be inherited or should they be “destroyed”? Related to this is the dilemma of the need for postmortem protection of the testator’s personal data and privacy, as they could be violated by the transfer of rights to digital assets from the testator to his heirs.

In this paper, these issues are analyzed from a doctrinal and normative aspect, as well as from the view of the court practice in countries where the inheritance of digital property has already been subject to judicial decision-making. Since the national legislators generally still have not fully regulated this area, there is an obvious need to regulate it as soon as possible.

Keywords: postmortal privacy, personal data, digital assets, legacy, will